

Вибори глави держави в умовах монархії

Вибори глави держави не є специфічною ознакою лише республіканської форми правління. Так, в умовах монархії державного правителя (царя Михайла Федоровича Романова) обирали в Московії у 1613 році на Земському Соборі. Королі Речі Посполитої також були обраними монархами. Нині ж обрані монархи існують у країнах з республіканською монархією – різновидом так званої змішаної форми правління (ОАЕ, Малайська Федерація). Так, в Об'єднаних Арабських Еміратах функції глави держави одночасно здійснюють Вища Рада Федерації та голова Федерації (раїс).

Володимир СУХОНОС,
професор кафедри державно-правових дисциплін ВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми), кандидат юридичних наук, доцент

Згідно зі статтями 51 і 52 Конституції ОАЕ, голова Федерації обирається Вищою Радою семи правителів з числа своїх членів строком на п'ять років [3].

Ілюстрацією цього можуть слугувати події, що розпочалися 2 листопада 2007 року, коли на 87-му році життя помер раїс ОАЕ шейх Зеїд Бен Султан Аль Нахайян [4]. Його обов'язки наслідував емір Дубай Мактум аль-Мактум [5]. А 3 листопада новим раїсом ОАЕ було обрано шейха Халіфу Бен Зеїд Аль Нахайяна [6].

На думку доктора юридичних наук В. Шаповала, саме раїс є главою держави [7]. Проте, на нашу думку, не менш цікавою є точка зору С. Камінського, який вказує, що в поняття глави держави ОАЕ повинні «включатися два органи – Вища Рада та голова Федерації, який нею обирається» [8].

Сама ж Вища Рада Федерації, як абсолютно правильним зазначав В. Шаповал, є вищим органом влади, «до складу якої входять правителі (еміри або шейхи) усіх Еміратів» [9], тобто Абу-Дабі, Дубай, Шарджа, Расель-Хайма, Аджман, Фуджейра та Уммель-Кайвайн.

Щодо Малайзії, то Верховний правитель Федерації (Янг ді-Пертуан Агонг), відповідно до частини третьої статті 32 Конституції обирається Радою правителів на п'ятирічний термін за допомогою процедури, що буде описана нижче.

Передусім суб'єктами виборів Верховного правителя, відповідно до статті 7 Додатку п'ятого до Конституції Малайзії, є виключно султани монархічних суб'єктів Федерації. Сама ж процедура виборів здійснюється згідно з Додатком третім до Конституції Малайзії. Так, спочатку Рада правителів складає виборчий список, у якому перераховуються держави всіх правителів у тому порядку, в якому султани визнають старшинство між собою. У випадку ж необхідності список та черговість можуть змінюватися. Після цього Рада правителів пропонує посаду Янг ді-Пертуан Агонг султану, що має право на обрання, знаходячись першим у виборчому списку. Якщо ж він відмовляється від посади, то вона пропонується султану, який знаходиться другим у виборчому списку, і т.п. Якщо ж правитель погоджується стати Верховним правителем Федерації, Рада правителів оголошує його обраним, і Хранитель державної печатки письмово сповіщає про це обидві Палати парламенту [10].

Крім змішаної форми правління, глава держави фактично обирається в умовах теократичної монархії, яка сьогодні існує у Ватикані та на початку ХХ століття ще існувала в Тибеті.

Так, у Ватикані Папа обирається Священною колегією, куди входять кардинали римо-католицької церкви. Цей порядок було затверджено ще Латеранським

церковним собором 1059 року. Зокрема, стаття 3 Декрету про папські вибори передбачає: «Щоб по смерті первосвященника римської вселенської церкви кардинали-єпископи передусім, зібравшись разом, ретельно обміркували кандидатури і, негайно запросивши кардиналів-кліриків, провели вибори, а інше римське духовенство та миряни виявили б своє схвалення вибору нового Папи» [11]. Нинішніх же жителів Риму сповіщають про те, що Папу обрано, через димові сигнали: як тільки-но закінчується підрахунок голосів, виборчі бюлетені кидають у стару піч. Згоряючи, бюлетені дають білий дим, і це означає, що нового Папу обрано. Якщо ж кардинали не дійшли згоди, то, окрім бюлетенів, у полум'я кидають кипу тирси, змішану з каніфоллю, і тоді дим стає чорним. Це означає, що вибори ще триватимуть [12].

Утім, незважаючи на виборний характер влади Папи, він однозначно є монархом, хоча й таким, що має свою специфіку. Остання ж полягає в тому, що глава Ватикану є представником династії не кривної, а духовної: династії святого Престолу, заснованої апостолом Петром. І. Юркович щодо династичного характеру влади Папи писав, що саме в останньому «зосереджено служіння, яке особливим чином довірене Господом Петру, першому з Апостолів, і підлягає передачі його спадкоємцям» [13].

Щодо Тибету, то там також існував теократичний різновид монархії. Далай-лама обирався не серед пересічних жителів Тибету, а серед новонароджених дітей, які народилися не раніше, ніж через 49 днів і не пізніше, ніж через рік після смерті попереднього далай-лами. Це пов'язано з буддійськими традиціями, які закріплюють ідею сансари (переселення душ). Останнє положення фактично дає змогу тибетцям стверджувати, що дитина, яка народилася у вищевказаний термін, є новим втіленням далай-лами. Таким чином, державний Тибет був монархічною державою, яка також опиралася не на кровну, а на духовну династію перевтілень єдиного далай-лами.

Проте, навіть в умовах класичної спадкової монархії існує можливість виборів глави держави. Це пов'язано як із специфікою спадкування трону, так і з обставинами надзвичайного характеру.

Щодо успадкування трону, то, зокрема, Ю. Коломієць, услід за В. Чиркіним [14], наголошує на тому, що існує така система престолонаслідування, як мусульманська, коли трон успадковує, по суті, невизначена особа, а «шляхетна» правляча сім'я (частина династії), котра вже сама вирішує, хто саме з найближчих родичів покійного короля (не обов'язково син) сяде на звільнений трон (Катар, Кувейт, Саудівська Аравія та ін.) [15].

Однак, на нашу думку, Ю. Коломієць, звертаючись до мусульманської системи, деякою мірою помиляється з прикладами. Так, у Катарі, згідно зі статтею 9 Конституції 2003 року, законного спадкоємця призначає сам емір (а не «шляхетна» правляча сім'я) з числа членів правлячої династії чоловічої статі [16]. Це ж передбачається і Конституцією Кувейту 1962 року, де частина третя статті 4 дозволяє еміру призначати законного спадкоємця [17]. Щодо Саудівської Аравії, то «шляхетна» правляча сім'я дійсно свого часу впливала на спадкування трону. Так, у березні 1958 року група принців-Саудидів на чолі з Фахдом ібн Абу ал-Азізом подала королю Сауду IV ультиматум, вимагаючи передати всю повноту влади його молодшому брату Файсалу. Спроба не вдалася, але останнього 31 березня 1958 року було призначено прем'єр-міністром. Вдруге така спроба була здійснена у березні 1964 року, коли 68 принців зажадали від короля передачі влади Файсалу. Сауд був змушений підкоритися, і 4 листопада він зрікся трону. Королем став Файсал II [18]. У 1975 році новим королем став Халід II, а з 1982 року правив Фахд I. Саме цей король прийняв Основний нізам про владу, п. с статті 5 якого закріпив положення стосовно того, що законного спадкоємця обирає сам король [19]. Це положення фактично нівелювало на конституційному рівні роль «шляхетної» правлячої сім'ї. Якщо ж такий вплив залишився, то це існує виключно на рівні звичаїв.

Утім, в окремих конституціях названих держав інститут правлячої родини існує. Зокрема, стаття 14 Конституції Катару передбачає формування еміром «Правлячої Сімейної Ради» з числа членів правлячої династії. Проте повноваження означеної Ради обмежується лише визнанням того факту, що трон еміра є

Незважаючи на виборний характер влади Папи, він однозначно є монархом, хоча й таким, що має свою специфіку. Остання ж полягає в тому, що глава Ватикану є представником династії не кривної, а духовної: династії святого Престолу, заснованої апостолом Петром.

вакантним у випадку його смерті або недієздатності. Призначити ж спадкоємця або оголосити спадкоємця еміром Рада не має права (стаття 15 Конституції Катару) [20].

Єдиною країною, що на конституційному рівні регулює можливість правлячої родини впливати на інститут спадкоємця, є Оман. Основний Закон Султанату Оман у статті 6 передбачив, що протягом трьох днів, коли трон султана стає вакантним, Правляча Сімейна Рада повинна визначити того, кому належатиме трон [21]. Фактично це означає, що в Омані Правляча Сімейна Рада обирає главу держави.

Крім Оману, можливість виборів глави держави передбачається конституціями деяких інших азіатських монархій. Так, у Камбоджі, відповідно до статті 13 Конституції, новий король обирається Королівською Тронною Радою у складі Голови Національних Зборів, Голови Сенату, їх заступників, Прем'єр-міністра та Патріархів буддійських общин Моханікай і Дхаммают не пізніше семи днів після смерті попереднього короля [22].

Проте означені вибори обмежуються виключно представниками правлячих династій. Зокрема, в Омані трон згідно зі статтею 5 Основного Закону переходить до нащадків султана Турки ібн Сеїда ібн Султана [23]. В Камбоджі ж, відповідно до частини першої статті 14 Конституції, королем може бути лише член королівської родини та нащадок королів Анг Дуонга, Нородома чи Сисовата [24].

Крім виборів монарха, що передбачені конституційними чи релігійно-звичаєвими нормами, можуть проводитися вибори глави держави у надзвичайних обставинах, пов'язаних з переривом династії або з відсутністю законного спадкоємця.

Так, коли через раптову смерть монарха не встигає призначити собі спадкоємця і конституційне законодавство не регламентує питання щодо інших спадкоємців, новий спадкоємний глава держави обирається спеціальним органом. Зокрема, це передбачається Конституцією Таїланду, згідно з якою (стаття 23) можливість виборів глави держави існує лише за умови, якщо трон стає вакантним, але король не призначив законного спадкоємця. У цьому випадку останнього повинна визначити сформована королем Таємна Рада [25].

Щодо перериву династії, то це питання здебільшого регулюється конституціями європейських монархій парламентарного типу – Іспанії, Великобританії, Нідерландів, Швеції та Норвегії.

Так, в Іспанії частина третя статті 57 Конституції передбачає: «У тому випадку, коли згасають усі гілки династії, що мають право на спадкування корони, Генеральні кортеси вирішують питання про спадкування якнайкраще для інтересів Іспанії» [26]. Фактично це положення надає парламенту (Генеральним кортесам) право у випадку перериву династії Бурбонів вибрати нового короля.

У Нідерландах частина друга статті 30 Конституції передбачає, що саме Генеральним Штатам надається право обрати спадкоємця короля в тому випадку, коли того не було заздалегідь призначено монархом [27].

У Швеції парламент (Риксдаг) призначає регента у випадку згасання королівської династії (частина перша § 4 глави 5 «Форми правління») [28].

Відповідно до § 48 Конституції Норвезького Королівства, якщо королівська династія себе вичерпає, а спадкоємця престолу не буде призначено, нові король чи королева обираються Стортингом [29] – норвезьким парламентом.

У Данії стаття 9 Конституції вказує на те, що якщо престол є вакантним і немає спадкоємця, Фолькетинг обирає короля і визначає подальший порядок престолонаслідування [30].

Згода парламенту на призначення короля Великобританії у випадку вакансії трону передбачається й Актом про престолонаслідування 1701 року: «У випадку переходу корони та імператорського титулу до особи, що не є уродженцем Королівства Англії, на народ англійський не може бути покладена інакше, як за згодою парламенту» [31].

Утім, таке положення існує не лише в Європі, а й у інших регіонах, системи правління яких також передбачають обмеження влади монарха. Наприклад, у Королівстві Тонга частина сьома статті 32 Конституційного Акта передбачає, що в тому випадку, коли немає спадкоємця трону, Кабінет міністрів в особі Прем'єр-міністра повинен скликати представників знаті Законодавчих Зборів, які шляхом голосування обирають короля, що ста-

Єдиною країною, що на конституційному рівні регулює можливість правлячої родини впливати на інститут спадкоємця, є Оман. Основний Закон Султанату Оман у статті 6 передбачив, що протягом трьох днів, коли трон султана стає вакантним, Правляча Сімейна Рада повинна визначити того, кому належатиме трон.

не родоначальником нової династії [32]. В Йорданії ж п. д статті 28 Конституції передбачає можливість виборів короля з династії Хусейна-ібн-Алі Національними зборами [33].

Таким чином, вибори глави держави можливі і в умовах монархії. Зокрема, вибори монарха передбачаються як республіканськими (Малайзія, ОАЕ) та теократичними (Ватикан, Тибет) монархіями, так і класичними спадковими монархіями.

В останньому випадку прерогатива вибору монарха покладається на спеціальний орган (Тронна рада, Правляча Сімейна Рада) чи парламент, але не на підданих (громадян) монархічної держави. Для того ж, щоб повністю пізнати природу виборів глави держави, потрібно проводити детальне дослідження в цьому напрямі і висвітлити, зокрема, процедурні питання виборів. Але це – справа подальших досліджень.

Література

1. Кравченко С.И. Князья и цари / С.И. Кравченко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – С. 330–331.
2. Бушков А.А. Россия, которой не было-2. Русская Атлантида: Историческое расследование / Бушков А.А., Буровский А.М. – Красноярск: БОНУС, М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – С. 159.
3. UAE Constitution [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.helpline.com/law/uae/constitution/constitution03.php> – Заголовок з екрана.
4. Скончался президент ОАЭ – шейх Заед Бен Султан Аль Нахайян [Електронний ресурс] / Новости из ОАЭ – Режим доступу: <http://www.emirates.su/news/1099412694.shtml> – 02.11.2004 г. – Загл. с экрана.
5. Скончался президент Объединенных Арабских Эмиратов [Електронний ресурс] / Новости на ладони – Режим доступу: <http://www.novoteka.ru/event/266477/?debug=on> – 02.11.2004 г. – Загл. с экрана.
6. Шейх Халифа бен Заид Аль Нахайян избран президентом Объединенных Арабских Эмиратов [Електронний ресурс] / Финансовая компания «Интерфин Трейд» – Режим доступу: <http://www.interfintrade.ru/main/news/prime?nid11275> – 03.11.2004 г. – Загл. с экрана.
7. Шаповал В.М. Державний лад країн світу / В.М. Шаповал. – К.: Український Центр Правничих Студій, 1999. – С. 170.
8. Каминский С.А. Институт монархии в странах Арабского Востока / С.А. Каминский. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1981. – С. 69.
9. Шаповал В.М. Державний лад країн світу / В.М. Шаповал. – К.: Український Центр Правничих Студій, 1999. – С. 169.
10. Constitution of Malaysia [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/malaysia.pdf> – Заголовок з екрана.
11. Декрет о папских выборах // История Средних веков: хрестоматия: пособие для учителя: в 2 ч. Ч. 1: V–XV века / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – 3-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1988. – С. 195.
12. Полити М. Папа Римский – славянин / М. Полити // Литературная газета. – 1989. – 29 ноября. – С. 14.
13. Салыгин Е.Н. Теократическое государство. – М.: МОНФ, 1999. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.auditorium.ru/books/162/08.html> – Загл. с экрана.
14. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран / В.Е. Чиркин; Министерство образования РФ, Академический правовой университет при Институте государства и права РАН. – М.: Юристъ, 1999. – С. 270.
15. Коломієць Ю.М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади і управління зарубіжних країн / Ю.М. Коломієць. – Х.: Основа, Університет внутрішніх справ, 1998. – С. 64.
16. Articles of the Constitution of Qatar [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.constitution.org/cons/qatar/constit_2003.htm – Заголовок з екрана.
17. Kuwait – Constitution {Adopted on: 11 Nov 1962} {ICL Document Status: 11 Nov 1962} [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ku00000_.html – Заголовок з екрана.
18. Рыжов К.В. Все монархи мира. Мусульманский Восток. XV–XX вв. / К.В. Рыжов – М.: Вече, 2004. – С. 396–397.
19. Saudi Arabia – Constitution {Adopted on: March 1992} {Adopted by Royal decree of King Fahd} {ICL Document Status: Oct 1993} [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sa00000_.html – Заголовок з екрана.
20. Articles of the Constitution of Qatar [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.constitution.org/cons/qatar/constit_2003.htm – Заголовок з екрана.
21. THE BASIC LAW OF THE SULTANATE OF OMAN (translation not officially approved) Royal Decree No. 101/96 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.psr.keele.ac.uk/docs/omanbasiclaw_e.htm – Заголовок з екрана.
22. CONSTITUTION OF THE KINGDOM OF CAMBODIA [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://www.cambodia.gov.kh/unisql1/egov/english/organ.constitution.html> – Заголовок з екрана.

23. THE BASIC LAW OF THE SULTANATE OF OMAN (translation not officially approved) Royal Decree No. 101/96 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.psr.keele.ac.uk/docs/omanbasiclaw_e.htm – Заголовок з екрана.

24. CONSTITUTION OF THE KINGDOM OF CAMBODIA [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cambodia.gov.kh/unisql1/egov/english/organ.constitution.html> – Заголовок з екрана.

25. CONSTITUTION OF THE KINGDOM OF THAILAND. Enacted on the 11th Day of October B.E. 2540; Being the 52nd Year of the Present Reign. Published in the Government Gazette, Vol. 114, Part 55a, dated 11th October B.E. 2540 (1997) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.krisdika.go.th/lawHtmStaticContent01.jsp?frm=tmp&page=eng&lawType=law1&lawCode=%c306&lawID=%c306-10-2540-a0001> – Заголовок з екрана.

26. Конституція Іспанії. Вступила в силу 29 декабря 1978 года // Конституции государств Европейского Союза: сборник конституций/ Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; ред. Окуньков Л.А. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С. 383.

27. Конституція Королевства Нідерланди от 17 февраля 1983 года // Конституции государств Европейского Союза: сборник конституций / Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; ред. Окуньков Л.А. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С. 482.

28. Форма правления Швеции. Принята 27 февраля 1974 года // Конституции государств Европейского Союза: сборник конституций/ Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; ред. Окуньков Л.А. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С. 710.

29. Конституція Норвежского Королевства от 17 мая 1814 года // Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 2 / Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; ред. Окуньков Л.А. – М.: НОРМА, 2001. – С. 663.

30. Конституція Королевства Дании от 5 июня 1953 года // Конституции государств Европейского Союза: сборник конституций / Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; ред. Окуньков Л.А. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 303.

31. Акт о дальнейшем ограничении Короны и лучшем обеспечении прав и вольностей подданного (Act of Settlement, 1701) // Конституции буржуазных государств Европы / ред. Г.С. Гурвич; Мин-во высшего и среднего специального образования СССР. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – С. 183.

32. Constitution of Tonga [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.paclii.org/to/legis/consol_act/cot238/ – Заголовок з екрана.

33. The Constitution of The Hashemite Kingdom of Jordan / January 1, 1952. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kinghussein.gov.jo/const_ch4.html#CHAPTER%20FOUR – Заголовок з екрана.